

Олексій ГАЛЬОНКА,

доцент кафедри філологічних дисциплін
та методики їх викладання
ЧОППО імені К.Д. Ушинського,
кандидат педагогічних наук

ЛІТЕРАТУРНІ ЕКСКУРСІЇ ЯК ПОЗАКЛАСНА ФОРМА РОБОТИ (На матеріалі творчості Павла Тичини)

Серед різноманітних форм позакласної роботи важливе місце посідають літературні, літературно-краєзнавчі екскурсії, котрі забезпечують у невимушеній обстановці знайомство здобувачів освіти з життєвим і творчим шляхом письменника, його літературним оточенням, краєм, де він народився і жив.

Екскурсії сприяють формуванню в учнів рис української ментальності: патріотизму, національної гордості, самоповаги, гідності, працелюбності, толерантності.

Скажімо, вивчаючи творчість Павла Тичини, проводимо екскурсії:

«З мого дитинства» (Чернігівські адреси Павла Тичини);
«Арфами, арфами – золотими, голосними обізвалися гаї» (на батьківщину митця, у с. Піски);

**«Струмок серед гаю, як стрічечка,
На квітці метелик, мов свічечка»**

(Чернігівський художній музей, картини рідної природи у творчості Павла Тичини);

«Як упав же він з коня та й на білий сніг» (до с. Крути, на Аскольдову могилу; подвиг київських студентів у 1918 році).

Тема екскурсії «Роки навчання Павла Тичини в Чернігові»

Готуючись до екскурсій, учитель звернеться до спогадів Івана Львова «Мій учень», Ірини Коцюбинської «Улюбленець мого батька», статей «Павло Тичина» Олександра Білецького, «Між білим і чорним» Сергія Пальченка.

«На початку ХХ століття Чернігів – тихий провінціальний куточок, один із губернських центрів старої Росії, які через віддаленість від залізничних магістралей жили малолітнім для інших частин країни життям, – читаємо у статті Олександра Білецького. – На високому березі притоки Дніпра Десни – там, де вона, прийнявши в себе мілководну річку Стрижень, круто повертає на південь, серед садів і лісів розкинулись дерев'яні будівлі, між якими височіли кам'яні будинки гімназії, дворянського зібрання, монастирів і старовинних храмів із стінами, зведеними ще за князівських часів...

Українські церковні діячі ХVІІ століття друкувати тут книги в заснованій ними друкарні. В листах вони гордились своїми «Чернігівськими Афіними». Але все це було й минуло. Від старовинних укріплень уцілів лише земляний вал, улюблене місце недільних гулянь міських обивателів; від багатющого церковного мистецтва – старовинна фреска ХІ століття і різна культова старовина «єпархіального древнєсховища» [1, с. 260 – 261].

У роки навчання Павла Тичини в Чернігові жили і працювали Михайло Коцюбинський, Борис Грінченко, Марія Загірня, Володимир Самійленко, Микола Вороний та інші; в садибі Михайла Коцюбинського відбувалися літературні вечори.

«Якби не дивний той Чернігів». Розповідь продовжуємо уривком з поезії Кузьми Журби «З мого дитинства», «Якби не дивний той Чернігів» (може прочитати учень або вчитель):

Не люблю я в світі так нічого,
Як цей край і верб, і яворів.
Про народ роздумував тут Гоголь
І Тараса Бульбу тут зустрів.
Тут із променистими очима
Через сині броди-ручаї
На зорі ходив юний Тичина,
Прислухався, як шумлять гаї.
То вони йому, неначе птиці,
Наспівали весен золотих.
Він їх не забув, аж у столиці
Світові розказував про них.

І зізнався, як ізнов приїхав

На ріку і сиву, й голубу:

Та коли б не дивний цей Чернігів,

Може б і поетом я не був.

А далі в розповідь про Чернігівський період життя Павла Тичини включаємо уривок з його поезії «З мого дитинства»:

Павлусю! Ну ж взувайсь у чобітки –

в Чернігів їдем. Мій тобі отецький

такий совіт: не гулі-гулянки,

а працювать. Іди собі у співаки

в той Єлецький у монастир чернецький.

А що ж, – озвалась мати, – що робить?

Погладила мене рукою. Лиця

заплакані. – Павлусю! Трудно жить!

Ти їдь. Мо вдасться в бурсу поступить.

Сідайте на дорогу. – Так годиться...

І от Чернігів. Ранком він ще спав.

За ніч осівся іній на будинки...

В соборі дзвін загув. – Куди ми, татку?

А підем приложитись до мощей. –

Поклав він п'ятачок – «святих вещей»

нам дав чернець: іконку, хрещик, ватку.

Як вийшли ми, то ген там дзвін почувсь.

Це в Єлецькім! – і батько захрестився.

Якби вдалося – я б тебе ізбувсь,

і легше б стало... В думках я й незчувсь,

як перед нами Єлецький розкрився.

Висока брама. Хрест. А так – здаля

і церква. Йдуть з торбинками прочани.

Чернець назустріч їм – благославля.

Так це монахом, татку, буду й я?

Мовчи! таке дурне вже, копійчане.

Навіщо ж бо тобі монахом бути?

Співати будеш в архирейськім хорі

та в бурсі вчитись. Тут же хоч і б'ють,

а все ж... труди твої не пропадуть.

А без науки що ж – нидій у горі...

Було мені ще років вісім...

І хлопець співає під час обідніх і всенощних церковних служб, деякий час співає в хорі Чернігівського товариства тверезості, виконує обов'язки ісполатчика; Павлові, як найздібнішому співакові, доручають навчати інших учнів нотної грамоти...

Про Павла Тичину – семінариста розповідає Іван Львов у спогадах «Мій учень»: «Це був досить гарний і стрункий юнак. особливу увагу привертали його очі, погляд яких спрямовувався в простір, у далечінь. Здавалося, що юнак про щось мріє, до чогось прислухається, живе так званою внутрішньою увагою. Але це не означало, що Тичина був неухважним до зовнішнього світу – до людей, природи, до всього навколишнього. Він весь час чимось був зайнятий, не любив марної трати часу, пустослів'я» [2, с.33].

Наступна сторінка розповіді вчителя – перше знайомство Павла Тичини з Михайлом Коцюбинським. Це пов'язано із захопленням Павла малюванням. Іван Львов згадує «У семінарії була своєрідна студія образотворчого мистецтва, де бажаючі навчалися малювання олівцем, тушшю, аквареллю та олійними фарбами. Малювали пейзажі й портрети. Навчав їх відомий у Чернігові художник Михайло Іванович Жук, який здобув освіту в Краківській академії мистецтв. Під керівництвом цього досвідченого педагога в студії старанно вчився й П.Г. Тичина. Він дуже любив малювати пейзажі. Вирісши в селі, розумів і любив природу – ліси, гаї, поля, річки, пагорби, гори – і вмів відмічати в них красиве, цікаве. Іноді я бачив його в повному озброєнні художника. Він блукав передмістями Чернігова, шукаючи гарні пейзажі, любив Задесення (лівий берег річки Десни), звідки відкривалися чудові краєвиди Чернігова [2, с.35]. Сталося це осіннього дня на березі Стрижня:

Пригадую: осінній день. Прихильно,
по-щирому синіло небо. Синь
його – немовби срібна! Легкокрильню
той срібний пил носився з вітром. Тінь
була в садках суха, аж посивіла.
І, як стара, тремтіла далечінь...
А чи не вийти б на етюди? Сила
якась тягла мене із кам'яних
казенних стін на простір! Закінчила
уроки ж семінарія – і сміх,
і крик під музику губну нехитру
по класах залунали. З-за тісних
я виліз парт. Почистивши палітру,
її в етюдний ящикок уклав

і зацепив гачками – й ось...під вітру
постійне забігання (ніби знав
той вітер, де мені іти) спішуся
із ящиком в руці до Валу. Став
на вулиці я раптом і дивлюся:
та можна ж тут! Он поблизу тече
тихенький Стрижень. Правда! Примощуся
та й малюватиму. Почав. Пече
згори так сонце! Сонний час. Чиновник
якийсь пройшов. Я знову сам.

...Летів

із клена листопад, і струмом вітру
односило його аж на дроти
на телеграфні, де він як на цитру
по струнах грав... Внизу ж, немов рости
з землі узявсь, підвівсь якийсь високий:
Ну да, а як усе це принести
додому? – він промовив. Чорноокий.
У капелюсі. Й повно на руках
живого листя! А в очах – неспокій.

... Незнайомий подививсь

(в очах його щось тепле, чоловічнє!),
на мене глянув він ласкаво. Стрівсь
аж десь в душі зі мною, усміхнувся
й пішов. А я зірвавсь, на ноги звівсь,
стояв, про все на світі я забувся
і вслід йому дививсь... А через п'ять,
приблизно, днів – великий в нас відбувся
у семінарії концерт. Стрічать
гостей запрошених самі ж ми, учні,
взялись.

...Як уві сні

я стрепенувсь! Дивлюсь і завмираю:
до мене ж усміхаються ясні
і чорні очі. Хто це? А! високий...
Це той високий, що тоді...рясні
листочки ясенів... і неспокій
той самий ув очах. – Ну, не журиш, –

сказав учитель малювання, – поки
там що, а ми вже й познайомились,-
це молодий поет, що мо й до друку
пора б його... Ага, ага, надісь
уже от стільки написали? – руку
по-дружньому до мене простягнув
високий, лисий – засміявся без звуку.

А це ось Коцюбинський, – підморгнув
мені учитель малювання.

Наступна сторінка – «суботи» Михайла Коцюбинського. З 1898 року садиба М. Коцюбинського гостинно відчинила двері для літературних вечорів, що проводилися по понеділках. На літературні вечори приходили Б. Грінченко, М. Загірня, В. Самійленко, М. Чернявський, Г. Коваленко, М. Вороний. З 1911 р. літературні вечори відвідували юні Павло Тичина, Василь Еллан (Блакитний), котрих привів їх учитель малювання М.І. Жук, а також О. Соколянський, Г. Верьовка, І. Цитович, А. Казка. У 1938 році Павло Тичина написав поезію «На суботах» М. Коцюбинського»:

Високий, трохи зігнутий у плечах,
він зустрічає нас на дверях: – Ох!
сьогодні й новачки є? А по втечах
не кинуться ж за вами? – Все одно
(ми сміємось) не вернемось: хай правлять
«всеношну» батьки й без нас...
...Роздяглися? Прошу! – Квітно
до зали двері розчинились. Жить
схотілося одразу – стільки люду!
Від лампи від калільної дрижить
кружечок там на стелі... Йдем, без труду,
по-теплому знайомимось. І враз:
– Дозвольте сказати? а то забуду!
(Присутні в залі втихли. Квіти з ваз
теж насторожились): – Поет між нами!
Усі: – Поет? а де ж?... – і кожен раз
дивились на дідка, який (з бровами –
острішками) сидів і все гортав
журнал якийсь. А я з товаришами
своїми теж на нього поглядав
з цікавістю. Та Коцюбинський: – Бачу,

що не вгадали. Гляньте ж! – показав
рукою він на мене.

На цьому літературному вечорі Павло Тичина прочитав поезію «Розкажи, розкажи мені, поле»:

Розкажи, розкажи мені, поле,
Чого рідко ростуть колосочки?
– Ой дощів мені б треба, дощів, а не поту,
Бо той піт прилипа до брудної сорочки,
Як плугатар кінчає роботу.
Розкажіть, розкажіть мені, хмари:
Ви чого це тікаєте далі?
– Та хіба ми, нещасні та стомлені, знаєм?
Он вітри там женуться, кричать: «Ей ви, кралі!
Почекайте, бо ми вас кохаєм».
Розкажи, розкажи мені, поле:
Що ж тепер нам з тобою робити?
– Ех, хіба це уперше! Така моя доля.
Хоч кукіль та волошки я буду родити –
Все ж плугатарю є щось із поля.

До 1911 року проводилися вечори в понеділок, а після – літературні суботи. За рекомендацією Михайла Коцюбинського, у першій книжці «Літературно-наукового вісника» за 1912 рік було надруковано вірш «Ви знаєте, як липа шелестить».

Тема екскурсії **«На батьківщину митця»**.

Можна розпочати спогадами Івана Гончаренка «Близький, незабутній».

Широке воно (село Піски – О.Г.), розкидане в сірій зарості дерев, по просторій низині. Є тут дві річечки – не помітні тепер лугові рівчаки – Поділ, Топило. Кажуть, після снігової зими вони широко розливаються в Пісках і заповнюють весняними водами низину аж до темного лісу, що бовваніє за селом на півночі.

Природну красу Пісок прибідніла трагедія в роки фашистської окупації. Рідне село Тичини було окуповане німецько-фашистськими загарбниками 2 вересня 1941 року о 8 годині ранку. 80 осіб опинилися на рабській роботі в Німеччині. Загарбники спалили 100 дворів, убили 33 сільчан. Згорів будиночок, в якому пройшло дитинство поета.

Живими людьми й трупами дітей, жінок, старих були закидані криниці, погребі. Усюди на деревах були повішені. Усіх, хто не встиг втекти до лісу, сховатися, живцем спалили фашистські виродки в церкві. Серед односельців, яких

знав, любив поет, згоріла з двома маленькими дітками і його племінниця, учителька Ольга Михайлівна Тичина. Її фотографія – молоді, вродливої, усміхненої – висить тепер у київській квартирі Павла Григоровича напроти фотографії його матері.

Жахлива трагедія Пісок стала сюжетною основою поеми П. Тичини «Сирітка», написаної в 1943 році (16 жовтня).

Обабіч дороги, обсадженої на окремих ділянках молодими деревцями, іноді трапляються старі дерева – тополі, верби... Це вже було недалеко від Пісок, і думаються, чи не оця дуплиста вікова краса привабила зір юного поета, коли він писав у молоді роки:

Гей, над дорогою стоїть верба,
Дзвінки дощові струни ловить,
Все вітами хитає, наче сумно мовить:
– Журба, журба...[2, с.161 – 162]

Ірина Коцюбинська в спогадах «Улюбленець мого батька» згадує: «Юнак Павло сьогодні особливо збентежений. Нарешті наспілювався показати Михайлові Михайловичу рукописну збірку перших спроб-віршів. Що скаже Коцюбинський?

Павлові не сиділося на місці. Вийшов на веранду, попростував центральною алеєю в глиб саду. Ось і береза, ніжна, струнка, мов дівчина. Став, обійняв стовбур і задивився на місяць. Хвилювання непокоїло душу. Навкруги тиша.

Та ось залопотіли по дорозі босі ноги. До юнака підбігли ми – дівчатка. Одна чорнява, друга білява. Хотіли щось сказати і не наспілювалися. Було радісно і чомусь соромно. Павло лагідно дивився на нас.

– Дорогий Павле, – наспілюлася нарешті Оксана, – ми читали ваші вірші, навіть знаємо напам'ять.

І вона продекламувала – співуче, дзвінко:
Чи чули ви, як липа шелестить
У місячні весняні ночі?
Кохана спить, кохана спить,
Піди, збуди, цілуй їй очі,
Кохана спить...
– Ви чули ж бо, так липа шелестить.

Павло схвилюваний. Тоді він уперше почув свій вірш з чужих уст» [2, с. 39 – 40].

Вставка 1

Наступна розповідь – взаємини двадцятирічного Павла із сестрами Інною та Поліною Коновал, доньками Івана Омеляновича Коновала (Вороньківського) – поета і драматурга.

Михайло Іванович Жук знав про перше кохання юного поета й використав це у створенні картини «Біле і чорне», яку побачили шанувальники митця в 1912 році.

На полотні зображено худорлявого, темноволосого юнака з чорними крилами, котрий грає на сопілці, і тендітну дівчину з білими крилами. Юнак і дівчина, навколо яких буяють квіти, ніби проходять крізь вікно. У зовнішності юнака вгадуються риси Павла Тичини, а в зовнішності дівчини – риси Поліни Коновал.

Мистецтвознавці зазначають, що у «Білому і чорному» художник зобразив Білого янгола, з молитовно складеними руками у статичній позі: крила зігнуті й очі додолу. Але всупереч загальній покорі образу, у ньому вбачаєш такі риси, які, здається, не повинні пасувати янголу. Це жорстокість, відчуженість, рішучість, може, навіть фанатичність.

Поруч чорний янгол, як античний Орфей, граючи на музичних інструментах, може творити своєю чарівною грою в природі різні дива. Цей янгол виглядає добрішим, мудрішим, людяним. Мелодія його сопілки – це мелодія його душі, для якої неприродні зло, заздрощі, свавілля, хаос. Він дарує світ любові, добра і краси всім. Це образ творця, художника (Панно «Біле і чорне» Михайла Жука: історія кохання П. Тичини). Отже, на полотні автор сумістив два світи.

Вставка 2

Завершити екскурсію можна поетичною вітальнею в будинку Михайла Коцюбинського. До композиції включаємо твори «Арфами, арфами...», «Деся надходила весна», «Подивилась ясно», «Я стою на кручі», а також музичні твори П. Козицького на слова П. Тичини «Ви знаєте, як липа шелестить», «О панно Інно», «А я у гай ходила», «Коливалосся флейтами», «Пробіг зайчик», «Осінь», Г. Майбороди – «Гаї шумлять», Г. Верьовки – «Деся на дні мого серця».

Пилип Козицький у спогадах «Цвітуть мелодії» згадував: «Я люблю його вірші й за те, що кожне слово, кожний образ у них промовляє глибоким, променистим змістом, як музика. Як музика! Бо й справді, в поезії Тичини цвітуть мелодії, чути ритми, в них звучить музика в усьому чарівному багатстві її барв. І коли серце композитора сприймає поезії Тичини, кожне слово, кожний образ в них поета як пісня» [2, с.73].

Екскурсію до Пісківського літературно-меморіального музею розпочинаємо із легендарного майдану коло церкви (учень виразно читає):

На майдані коло церкви
революція іде,
– Хай чабан! – усі гукнули, –
за отамана буде.

Прощайте, ждіте волі, –
гей, на коні, всі у путь!
Закипіло, зашуміло –
тільки прапори цвітуть...
На майдані коло церкви
посмутились матері:
та світи ж ти їм дорогу,
ясен місяць угорі!
На майдані пил спадає.
Замовкає річ...
Вечір.
Ніч.

Ушановуємо пам'ять загиблих односельчан Павла Тичини, котрі в 1941 році загинули в страшному вогні, коли легендарний майдан перетворився на могилу для сотень земляків поета. Учень виразно читає:

Мені сниться
тая хата, де я жив.
Мені сниться
та вулиця, де ходив,
і ті люди,
і ті дерева...
А коло нас
кругом
стояли хати,
ще й церква стара...
Ой тепер вже не в селі ми
та й не коло церкви...
Куди не глянь –
могила,
могила,
високо над ними бур'янина...
... Із села мого рідного,
з далекої далечини,
линуть голоси до мене...

Родинна хата поета, що згоріла в 1941 році, була відновлена за кресленнями архітектора Андрія Ноздріна, родича Павла Тичини, та спогадами сестри поета Оксани Григорівни. Музей відкрито до 90-річчя народження поета.

У хаті відтворена та обстановка, яка оточувала малого Павла. Дві кімнати. У першій – піч, ліворуч від неї застелений рядном піл, на якому стоять великі макітри, ківш; на коминку гасова лампа; на черені сохнуть трава, квіти; у миснику посуд; на стінах рушники, фотографії рідних і близьких Павла Тичини.

У другій кімнаті відвідувачі побачать більш сучасні меблі: оригінальну шафу, комод, дерев'яне ліжко. На стажерці – книги митця, подарунки музею. На комоді – камертон Павла Тичини, на столі – кларнет і ксерокопії віршів «Ви знаєте, як липа шелестить», «Гей, іду, іду я полем», тексти народних пісень, записані поетом. На стінах фотографії: юний Павло зі своєю вчителькою С.М. Морачевською, Павло – учень бурси, Тичина серед учасників народного хору в Чернігові та інші.

У спогадах Ірини Коцюбинської читаємо:

«Разом із своїм молодшим братом Романом відвідала я і село Піски. Це було влітку 1923 року.

Родина Тичини прийняла нас радо. Хата їхня була обсаджена березами. На моріжку, під зеленими вітами берез, організували ми пікнік: їли смаженю та запивали холодним квасом.

Тоді ж відвідали сільську вчительку Павла Григоровича. Виявилося, що вона свого часу була вихованкою Чернігівського жіночого єпархіального училища, яке очолювала моя бабуня Юлія Степанівна Дейша. Над ліжком у хаті цієї вчительки висіло фото, на якому сфотографовані начальниця училища Юлія Степанівна, Дейша Віра Устимівна (моя мати) серед учениць.

Віра Устимівна викладала в тому учбовому закладі французьку мову та математику.

Я знала братів Павла Григоровича.

Недавно мені вдалося розшукати фото хору, який під керівництвом Петра Добровольського виступав у Чернігівському народному домі в 1901 році. На цьому фото є й десятирічний Павло Тичина» [2, с.42].

Вставка №3

У затінку під березами біля родинної хати проведемо хвилинку поезії «Поети про поета».

1. Андрій Малишко. Павлові Тичині

Було: загляне мати, як мрія – поле, жито.

Хустинка. Яблук трійко. на очах сум – не сміх.

Чекають люди волі. Узимку сина вбито,

Упав з коня на вітер та й на білий сніг.

Упав з коня на вітер. Чекайте коли-небудь,

Як серце материнське складе собі мотив.

В кімнаті тиша, тиша. На етажерці лебідь...
Франко поглянув журно. Шевченко похилив...
– Ну, не журися мамо, ну, сядь, ну, випий чаю,
Без цукру, правда. Скрута. А що робить? Зима.
Франко з портрета зорить: мовляв, я знаю, знаю.
Тарас кудлату шапку з пошаною здійма.
...Давно було, минуло, промчали літа-коні
Кленовими мостами в багряню далечінь.
А він землею ходить, сивіють злегка скроні,
Вітання, усміх милий, брови ласкава тінь.

2. Іван Драч. Плугатар

Що за година, що за причина -
Здибився світ ад наруг...
Став на межу молодий Тичина,
Врізав у землю плуг.
Всяке перекотиполе під пласт лягало,
Всяка ромашка бліда,
Чорнозему брили круто вергала
Міць молода.
Полин прикидав, нехворощ різав,
Краяв за пругом пруг
Гартований шмат заліза –
Плуг.
Слухняна веселка його награвала
На сонячних струнах,
І до чепіг прикипала
Рука юна...
Куди не підеш Україною –
Сонце кларнетить навкруг.
Хай голова в інеї –
Крає крицевий плуг!

3. Григорій Донець. На лісовій стежині

Ішла дібровами, лугами
Зеленокрила, чарівна,
Ішла з квітками,
З солов'ями,
З ясною дниною
Весна.

Була неділя. Під віконцем
Заворкували голуби,
І я прокинувся під сонцем.
Не спалось. Думалось: якби
В такий ранковий час
Безсонний
Помандрувати на лужок
Чи в гай... І раптом –
Телефонний пролунав дзвінок:
– Пора збиратися в дорогу
У Кончу – Заспу... Солов'ї
Давно забили там тривогу,
Чекають нас. Візьміть свої
Новенькі вірші, – почитаєм,
Я теж з собою захоплю.
Та й книги трохи погортаєм,
Сидіть без діла не люблю.
...Павло Григорович зі мною
Отак не вперше говорив,
Привітним словом,
Добротою
Моє він серце полонив
І от – ми в Кончі на світанку,
В обіймах сонця і весни.
Буква в блакитному серпанку
Ледь-ледь видніє... Бур'яни
Ще не ранні роси.
Дрімають вікові дуби,
Верба спустила довгі коси
У синію заводь...
Вік любив
І не розлюбиш ці картини –
Весни цвітінь, зелений шум,
Небесну голубу хустину –
Для серця простір
І для дум.
Ми вдвох на лісовій стежині...
Павло Григорович на мить

Спинивсь, заслухавсь...
На соснині
Синичка радісно дзвенить,
А шпак пурхнув над головою
І передражнює її.
З черемхи – піснею гучною
Озвались дружно солов'ї,
І вже не щебет –
Справжній клекіт
Пташиний минув на весні.
... Поет згадав літа далекі,
Чернігівські.
Юнацькі дні... (387-388).

Вставка № 4

Доречним буде звернутися до спогадів «Сучасники про Павла Тичину».

1. Це був досить гарний і стрункий юнак. Особливу увагу привертали його очі, погляд яких спрямовувався в простір, у далечінь. Здавалося, що юнак про щось мріє, до чогось прислухається, живе так званою внутрішньою увагою. Але це не означало, що Тичина був неуважним до зовнішнього світу – до людей, до природи, до всього навколишнього.

Він весь час чим був зайнятий, не любив марної трати часу, пустослів'я (с.33).

Іван Львов

Любив семінарист Тичина і співи. В семінарському церковному хорі він був не тільки півчим, але й диригентом. Пізніше Павло Григорович з глибокою вдячністю згадував свого колишнього вчителя співів по духовному училищу й семінарії Григорія Ілліча Зосимовича й метувався з ним, поки той був живим. За визнанням самого Тичини, Г.І. Зосимович своїм прекрасним викладанням і керівництвом прищепив йому, своєму учневі, любов до вокального мистецтва й деяке вміння розбиратися в його чарах (с.35, **І. Львов**).

1. У роки навчання в Чернігівській семінарії (1907-1913) Павло Григорович грав на кларнеті й **гобої**, причому володів неабиякою технікою гри на цих інструментах. Це знаю, бо сам грав з ним за одним пультом. Він був учасником кількох чернігівських оркестрів – і духовних, і симфонічних, які виконували твори Бетховена, Глінки, Монюшка, Тома, різні увертюри, вальси, марші тощо. Пам'ятаю чудове виконання в 1912 році ораторії Гайдна під керуванням С.В. Вільконського, коли Павло Григорович брав участь в оркестрі (с. 45, **Григорій Верьовка**. Слово про друга).

2. Поет людини і людяності, гармонії і природності, чутливий аж до хворобливості, поет надзвичайної інтелігентності (не в незаяложеному розумінні). Павло Тичина – це найбільший сучасний український національний поет. Все в ньому українське, національне. В його віршах відчувається широта українського степу, глибина неба, шелест трав (с.53, **Василь Еллан-Блакитний**).

3. Дуже кохався Павло Тичина в музиці... Музика стала своєрідним культом поета. Про неї він розповідав натхненно, з почуттям особливої поваги й святості.

Одного разу поверталися ми з театру «Березіль» після симфонічного концерту. Йшли спочатку мовчки. Поет зосереджено про щось думав. Але раптом нічну тишу прорізав чудернацький сигнал якоїсь машини. Павло Григорович насторожився, а потім сказав: «Дуже різкі звуки, фагота бракує». І раптом виклав мені цілу лекцію про симфонію, техніку, оркестровки, інструментовки, поліфонії тощо. Поет дуже любив кларнет, фагот, гобой, арфу і, звичайно, фанфари (с. 116, **Владислав Тичина**. Поет зблизька).

4. Малювати Павла Григоровича було нелегко: його рухливе, мінливе обличчя, на якому віддзеркалювалися глибокі душевні переживання й думки, являє надзвичайну складність для портретування. І тільки поодиноким художникам пощастило дати правдивий, виразний образ нашого великого поета...

Свого часу Павло Григорович учився малювати, і вчителем його був один з найоригінальніших українських живописців і графіків – **Михайло Жук**.

Пейзажі Павла Григоровича (а він найбільше виявив себе саме в цьому жанрі) сповнені тонкого поетичного почуття, так само як поезії його вражають опуклістю, зрілістю, майже фізичною відчутністю образів (с. 139, **Олексій Шовкуненко**. Натхненний художник).

5. Уперше я побачив Павла Тичину в Харкові у 1928 році... Ставна постать у світло-сірому костюмі. Простоволосий, із зачесаним догори волоссям над світлим чолом. На переніссі – кришталевий метелик пенсне. Поруч з ним молода жінка в блакитній сукні. Тичина підносить їй букет польових квітів. Вони жваво розмовляють... (с. 141, **Іван Гончаренко**. Близький, незабутній).

6. Красиве, інтелігентне обличчя Тичини цілком відповідало якостям його душі. Він завжди був добрим, гуманним, прагнув кожній людині зробити щось приємно, збагатити чимось її...

Спілкування з освітянським активом, відвідування шкіл і особливо уроків з літератури було улюбленою справою Павла Григоровича. До речі, на уроки літератури до тих учителів, які могли злякатися візиту поета-міністра, Павло Григорович не ходив. А до того, хто запросить його, хто впевнено тримає себе, піде Павло Григорович. Адже, казав він, треба розуміти чутливу душу вчителя,

який, може, звик до візитів шкільного інспектора, але ніколи не чекав на міністра (с. 299, **Григорій Пінчук**. На ниві народної освіти).

7. Тичина, проникливо всеосяжний, музичнограйний. Це поезія органної наповненості слова всепроникливим смислом довічної гармонії сонценоливого буття. Ідуть віки, гудуть віки музичною рікою. Та ще й горять вогнем невчасної творчості. Ні, це не Пан, не Зевс, не Голуб-Дух, а злotosяйні Сонячні Кларнети ведуть буйноплин життя музичного рікою. І це підносить твій дух, дух неспокою, дух дерзання, дух творіння... Поезія Тичини мобілізує людину на бій, на труд, на подвиг життєвий земний. З поезій Тичини на мене хлопнуло джерельно чистою прохолодою всеосвіжаючої і всеочищаючої сили (с. 305, **Андрій Трипільський**. Сонцесвіт).

8. Правда, нелегко було і семінаристам – голі тапчани, кара лінійкою та різками. Єдиною відрадою для мене та й для багатьох моїх однолітків був хор. Співали ми не тільки псалми та хороли. Ні. Наш елєцький хор дуже часто наймали поміщики, і не лише на похорони, але й на весілля, іменини, банкети. Альти й тенори були із семінаристів, а баси – прихідні, чи прийшли. – Я, – веде далі розповідь Павло Григорович, – у хорі був чи не найменшим і завжди розкладав ноти (с. 375, **Іван Дузь**. Кришталь душі поета).

9. Буваючи в товаристві Павла Григоровича, я завжди бачив. який він мудрий, урівноважений, людяний і простий. Коли треба – завше поправить тебе в чомусь, чомусь навчить, але зробить це тепло, по-батьківському. Однаково привітний він був і до своїх соратників по перу, до поетів різних поколінь і вподобань.

Якось на початку шістдесятих років я поцікавився, як Павло Григорович ставиться до молоді поезії, зокрема до новітніх «модерних» віршів. Він почав говорити про талановитих молодих (він завше дуже тепло говорив про молодь), а про штукарів – «новаторів спокійно, майже байдуже сказав: «Так це ж не нове. Це ж уже було. Давно... Яке ж це новаторство? Це повторення давно минулого. І це пройде, швидко пройде. Нехай дехто потішиться... (с. 493, **Андрій Євєнко**. Бачу його живим).

Завершити подорож до с. Пісок пропонуємо уривком із поезії **Олени Журливої «Уславлене ім'я»**:

...В моєму серці з юних літ
Горить, мов спалах, ясний промінь,
У дні весняні, наче світ,
Зорить про Вас мій світлий спомин.
Ви молоде своє життя
Музичним твором починали,

Красу землі, красу буття
Ви разом з сонцем оспівали.
Кохання стало на поріг,
Душа знялась у творчі злети...
Любила я з книжок усіх
Прозорі «Сонячні кларнети»...

Ми звернулися лише до окремих епізодів із життя й творчості поета, котрий за словами його товариша по навчанню Василя Еллана (Блакитного), – «краса і гордість нової української поезії. Найталановитіший з сучасних поетів... Все в ньому українське, національне. В його віршах широта українського степу, глибина неба, шелест трав...» [2, с.53].

А Олесь Гончар підкреслював, що «Павло Григорович Тичина – всенародно визнаний майстер, корифей нашої поезії. Кращі твори його увійшли у свідомість сучасників, шедеври його поезії стали національним надбутком, окрасою мистецької творчості українського народу» [2, с.5].

Література

1. Павлові Тичині. Збірник, присвячений сімдесятиріччю з дня народження і п'ятдесятиріччю літературної діяльності поета. К. Рад. письменник. 1961. С. 260-261.
2. Співець нового світу. Спогади про Павла Тичину. К.: «Дніпро». 1971. С.53.